

potrebno dopolniti; vse skupaj ulomljeno z bralcem. Kdor ima oči, bo lahko videl, kdor ima ušesa, bo lahko slišal - če bo hotel.

V prihodnje bo torej navidez šlo za Grafenauerja ali proti njemu, dejansko pa za napredek ali

zaostalost. Odloči naj se vsak sam, seveda če mu bo dopuščeno.

Andrej PLETERSKI

Borivoj Čović (1927-1995)

Bosna je v teh svojih tragičnih letih izgubila že svojega drugega vodilnega arheologa. Prvi je bil Alojz Benac, umrl je tik pred izbruhom vojne marca 1992, drugi je sedaj Borivoj Čović, ki je v juniju 1995 umrl v obkoljenem Bihaću.

A. Benac stoji na začetku vzpona arheologije v Bosni in Hercegovini po drugi svetovni vojni, utemeljil ga je strokovno in organizacijsko. B. Čović, čeprav generacijsko mlajši, je bil njegov glavni in najboljši sodelavec, njegov naslednik v muzeju, na univerzi in v Centru za balkanološke študije (Centar za bakanološka ispitivanja) pri Akademiji znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine.

Poudarek je vendarle v sodelovanju, kjer je organizacijski genij A. Benca usmerjal in vodil, znal pridobiti najboljše sodelavce, jim s svojo avtoriteto odpiral možnosti dela, hkrati pa jim puščal tudi samostojni razvoj.

Z Bencem in Čovićem je bosanska arheologija dosegla vzpon, ki ji ni dal le vodilno mesto v bivši Jugoslaviji, ampak tudi pomembno mesto v evropski arheologiji. A. Benac je to dosegal sistematično: začel je v že uveljavljeni ustanovi, Zemaljskem muzeju, ki ga je moderno reorganiziral, postavil novo razstavo in mu vrnil nekdanji pomen. Nato pa je zgradil posebno znanstveno organizacijo, svoj Center za balkanološke študije pri Akademiji Bosne in Hercegovine, ki je postal vodilna arheološka znanstvena institucija v povojni Jugoslaviji. Na tej poti je bil, kot smo rekli, B. Čović njegov glavni sodelavec in naslednik. Najprej v Zemaljskem muzeju, nato na univerzi in končno v Centru, kjer mu je Benac prepustil vodstvo nekaj let pred svojo smrtjo.

B. Čović se je rodil 24. oktobra 1927 v Sarajevu, iz arheologije je diplomiral leta 1954 na Filozofski fakulteti v Beogradu, kjer je 1965 tudi doktoriral. Od leta 1953 je delal v Zemaljskem muzeju, po odhodu A. Benca leta 1967 kot direktor do 1973, nato kot znanstveni svetnik. Bil je član Centra za balkanološke študije od njegove ustanovitve

leta 1962, leta 1989 je postal njegov direktor. Od 1973 je predaval tudi arheologijo na Filozofski fakulteti v Sarajevu kot honorarni redni profesor. Bil je tudi član Akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine (od 1978 izredni, po letu 1978 redni član).

Področje Čovićevega dela je bilo izredno široko. To velja tako za njegova terenska kot študijska raziskovanja. Oboje skupaj je omogočilo njegova sintetična dela, ki bodo še dolgo ostala osnovni vir za naše poznavanje arheologije Bosne in Hercegovine, te arheološko tako pomembne pokrajine. Sedaj po teh letih njene tragične zgodovine še celo.

Širino Čovićevega dela v tem našem spominskem članku komaj lahko zajamemo. Obsegala je celotno prazgodovino, katere podoba sta z Bencem zarisala popolnoma nanovo. Medtem ko je bilo težišče dela A. Benca v neolitu in eneolitu, je bilo B. Čovićevo v bronasti in železni dobi. To velja že za izkopavanja: B. Čović je izkopaval predvsem višinska naselja z bogato stratigrafijo od eneolita do rimskega obdobja, tako Kekiće glavico pri Bosanski Krupi, Zemunico v Radosavski, Veliko Gradino pri Varvari, Trostruko gradino, Nečajno pri Posušju in predvsem Pod pri Bugojni. Iz neolitskega obdobja je kopal v Gornji Tuzli. Njegova izkopavanja nekropol so veljala predvsem samemu Glasincu, reviziji in dopolnitvi starih gomilnih izkopavanj, odkril in objavil pa je tudi celo vrsto novih nekropol iz tega obdobja. Prav tako so pomembna njegova izkopavanja in objave pozno-bronastih nekropol. Omenim naj Barice pri Gračanici, Petkovo brdo pri Banja Luki in druge.

Lastna izkopavanja, ki jih je strokovno načrtoval in tehnično vedno znova izpopolnjeval, so mu omogočala, da je dal novo podobo Bosne in Hercegovine v bronasti in železni dobi. To velja že za same nekropole Glasinca. Njihovi kronologiji je skupaj z A. Bencem posvetil eno svojih prvih del (*Glasinac I-II*, 1956-57). To kronologijo je

tudi stalno dopolnjeval in poglobljal vse do zadnje sintetične obdelave v Praistoriji jugoslavenskih zemalja. S tem je dobil solidno oporo za celotno železnodobno kronologijo Bosne in Hercegovine.

Njegova izkopavanja naselij z bogato stratigrafijo pa so mu omogočila tudi izdelavo solidne kronološke in kulturnohistorične podobe Bosne in Hercegovine v bronasti dobi.

To je še posebej pomembno, ker je bilo to obdobje najslabše raziskano in se ga da le slabo meriti z vzorci boljše raziskane srednjeevropske arheologije. Splošno uporabljena in dobro izdelana Reineckejeva kronološka in kulturnohistorična shema je v Bosni in Hercegovini neuporabna. Pri tem je potrebno še posebej upoštevati, da so v bronasti in železni dobi kulturna središča v Mediteranu, od koder se širijo njihovi vplivi na sever v Srednjo Evropo prav po Jadranu in prek Makedonije. Prostor Bosne in Hercegovine ima tako posredno vlogo, s tem tudi prednostno mesto. Zato lahko vrsta pridobitev v njej nastopa prej kot v Srednji Evropi. Na drugi strani pa se v nekaterih zaprtih kotlinah Balkana prenekateri kulturni pojavi še dolgo zadržujejo, ko so drugod že preživeli in podlegli novim zgodovinskim vplivom. V tej situaciji sta prav Benac in Čović, Benac v neolitu, Čović v bronasti in železni dobi, postavila trdno kronološko in kulturnohistorično hrbtnico Bosne in Hercegovine, ki nam sedaj daje oporo, da vidimo njeno prazgodovino v jasnejšem toku. S tem lahko tudi pri nas mnogo bolje razumemo marsikateri pojav tega časa.

Prav ta različnost kultur, njen različen razvoj, ki ga težko merimo z orodjem sicer boljše raziskane srednjeevropske arheologije, je vedno vabil k historičnim interpretacijam. Na prvem mestu moram omeniti predvsem etnične. Tu moram omeniti predvsem ilirologijo. Prav njej je Center posvečal središčno pozornost. Z novimi metodološkimi pristopi in obširnimi raziskovanji, katerim so bili posvečeni štirje simpoziji, je prinesel nove rešitve, ki so danes splošno upoštevane. Če so prav etnološke raziskave zaradi ideoloških germanskih tez v predvojni nemški arheologiji v Srednji Evropi bile diskvalificirane in so po vojni skoraj popolnoma utihnile, so na Balkanu ostale žive. Center za balkanološke študije se je znal varovati ideoloških nacionalističnih teženj in je plodno iskal nove metodološke rešitve za reševanje teh zamotanih vprašanj. B. Čović je pri tem dal pomembne prispevke: arheološko je opredelil izhodiščni ilirski prostor in njegov drugotni center, glasinaško kulturo. Njeni nosilci naj bi bili Avtariati, eno izmed vodilnih ilirskih plemen. Etnična skupnost je arheološko zaznavna seveda

predvsem kot kulturna skupnost, ki jo lahko arheološko ugotavljamo le s čim boljšim celotnim poznanjem vseh dosegljivih virov. Le s podrobno analizo vsake province posebej pa je možno ugotoviti, koliko lahko posamezna kulturna skupina predstavlja tudi etnično skupino. S primerjavami teh kulturnih skupin med seboj, z njihovim različnim reagiranjem na zunanje vplive, kot se kaže v materialni in duhovni kulturi, pa se odkriva tudi njihova zgodovina. Tega se je dobro zavedal B. Čović. Tako razumemo njegova široka zanimanja tako za ekonomska vprašanja, kot za duhovno kulturo in umetnost. Za opredeljevanje Ilirov mu je bila še posebej važna duhovna kultura, kot se javlja v grobnem kultu in v umetnosti, v katerih je videl odločilne povezovalne znake ilirskega etnosa. Obema je posvetil pomembne študije, prav tako etnogenezi Ilirov.

V ekonomiji je posvetil pomembne študije živinoreji in metalurgiji, tako bronasto- kot železnodobni. Za vsa ta vprašanja so dala prav njegova izkopavanja dragocene nove podatke, iz katerih je vedno znova razvidno, da je železarstvo v Bosni in Hercegovini poznano že zelo zgodaj, gotovo pred njegovo uveljavitvijo v Srednji Evropi. To pa je seveda pomembno za vprašanja začetka železne dobe v celotni Evropi. Še bolj pomembne rezultate pa so dala njegova izkopavanja za spoznanja sociološke in duhovne podobe določenih kulturnih provinc v Bosni in Hercegovini. Tu moramo predvsem omeniti njegova izkopavanja na Podu pri Bugojnu, kjer je naselje v železni dobi doseglo že urbano ureditev: naselje pozna že sistematično ureditev s pravokotno se križajočimi ulicami, s trgom v središču, kjer stoji svetišče. Vse to seveda kaže že jasno na elemente urbane družbe že v šestem in petem stoletju pr. Kr., hkrati na središče kulturne province, ki je bila po vsej verjetnosti tudi etnoprovinca. Ta prehod iz prazgodovinske v urbano družbo je torej v Bosni in Hercegovini nastopil že zelo zgodaj. Proces urbanizacije je bil pozneje sicer prekinjen, kaže pa, kako močno je bilo v Bosni in Hercegovini že na začetku zadnjega tisočletja pr. Kr. čutiti bližino mediteranskih kultur in sprejemljivost zanje. Neprecenljiva škoda je, da nismo dočakali dokončne publikacije Čovićevih izkopavanj na Podu.

Vsaj delno nadomestilo za to pa imamo v Čovićevih sintetičnih delih, v katere je vključil rezultate svojih raziskovanj. Na tem mestu naj omenim vsaj tri take sinteze. Prva je v njegovi odlični knjigi *Od Butmira do Ilira* (Sarajevo 1976), kjer je v esejistični obliki na 333 straneh sintetično podal celotno prazgodovino Bosne in Hercegovine.

Druga je strogo znanstvena sinteza bronaste in železne dobe v *Praistoriji jugoslavenskih zemalja IV* (B. Čović je bil urednik te knjige) in *V* (1983, 1987), kjer je dobro orisan ta čas v Bosni in Hercegovini in njegovo mesto v evropski prazgodovini zadnjih dveh tisočletij pr. Kr.

In končno je tu razkošni *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* (Sarajevo 1988) v sedmih debelih zvezkih velikega formata, katerega glavni urednik je bil B. Čović. Ne samo urednik, tudi glavni pobudnik in strokovni programator dela in seveda pisec preglednih študij o posameznih prazgodovinskih obdobjih in kulturnih provincah, hkrati pa tudi kar številnih leksikografskih gesel in opisov najdišč. Leksikon je nastal po zgledu naših slovenskih Arheoloških najdišč in ga v mnogočem presega. Predstavlja dragoceno temeljno skupinsko delo, s katerim so arheologi Bosne in Hercegovine pokazali vso načrtnost in znanstveno resnost v svojem raziskovalnem delu. Tako Praistorija jugoslavenskih zemalja kot

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine predstavlja gotovo najvišji in najdragocenejši dosežek arheologije v bivši Jugoslaviji - oba sta bila uresničena v Bosni in Hercegovini. V obeh je imel B. Čović odločilno mesto.

Na koncu naj omenim le še plodno in prijateljsko sodelovanje slovenske in bosanske arheologije prav po zaslugi Alojza Benca in Borivoja Čovića. B. Čović je bil dober in odprt sogovornik, vedno pripravljen nesebično posredovati vse rezultate svojih raziskovanj, svoje znanje. Načrtovali smo tudi skupen simpozij o problemih srednje in pozne bronaste dobe, tako imenovane virovitiške skupine, ki se je pokazala kot skupen problem naše in zahodnopanonske srednje in pozne bronaste dobe.

In naj mi bo na koncu dovoljena še osebna zahvala. Tudi po njegovi zaslugi mi je bilo vedno lepo prihajati vsako leto na sestanke in simpozije Centra za balkanološke študije v Sarajevo.

Stane GABROVEC